

Kut Anlayışı ve Ahlaki Liderlik: Orhun Kitabeleri'nde Kağanın Erdemleri

Understanding of Kut and Moral Leadership: Virtues of the Khan in the Orhun Monuments

Erdoğan Serdar ÇALIK¹
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

¹ Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Gümüşhane-Türkiye, escalik@gumushane.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 26.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 15.03.2025

Atf /Cite this article:
ÇALIK, E. S. (2025) Kut Anlayışı ve Ahlaki Liderlik: Orhun Kitabeleri'nde Kağanın Erdemleri. *Erzurum Teknik Üniversitesi Anadolu Felsefe Dergisi*, 1, 21-31.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Bu makalede Türk düşüncesinin en eski ve en önemli metinlerinden biri olan Orhun Kitabelerinde yönetici olarak bir kağanın taşıması gereken erdemler ve bunun bireysel ve toplumsal neticeleri incelenmiştir. İfade edilen bu amaca uygun olarak Orhun Kitabeleri metni çalışmanın temel materyali olarak tercih edilmiştir. Türk milletinin yaşayışı hakkında bize derin bilgiler aktaran bu metinler siyaset felsefesinin yanında aynı zamanda taşınmış oldukları ahlaki mesajlar ve pratikte uygulanan ahlaki erdemler açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda ele alınan makale giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Makalenin giriş bölümünde Orhun Kitabeleri ve Türk düşüncesinin temel dinamikleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde kut anlayışı hakkında açıklamalardan sonra yöneticinin taşıması gereken ahlaki pratikler ve erdemler hakkında açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölümde Orhun Kitabeleri perspektifinden pratik erdemler ayrıntılı olarak incelenmiş ve sonuç kısmında da yöneticinin sahip olduğu kut yetkisinden hareketle siyasi otorite ile ahlaki erdemler arasındaki ilişki vurgulanarak çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhun Kitabeleri, Erdem, Ahlak, Kut.

Abstract

In this article, one of the oldest and most important texts of Turkish thought, the virtues that a kaghan should carry as a ruler and its individual and social consequences are examined in the Orhun Kitabeleri. In accordance with this stated purpose, the Orhun Kitabeleri text was preferred as the basic material of the study. These texts, which convey deep information about the life of the Turkish nation, are extremely important in terms of political philosophy, as well as the moral messages they carry and the moral virtues applied in practice. The article discussed in this context consists of an introduction, two main chapters and a conclusion. In the introduction of the article, information about the Orhun Inscriptions and the basic dynamics of Turkish thought is given. In the first part, after explanations about the understanding of kut, explanations are made about the moral practices and virtues that the ruler should carry. In the second part, practical virtues are examined in detail from the perspective of the Orkhon Inscriptions, and in the conclusion, the study is concluded by emphasizing the relationship between political authority and moral virtues based on the kut authority of the ruler.

Keywords: Orhun Inscriptions, Virtue, Moral, Kut.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca kadim bir kültüre sahip olan her medeniyet, belli alanlarda zirveyi temsil etmiştir. Antik Yunan'ın sanat, Romalıların hukuk, Yahudi ve Arapların din ve inanç, Fransızların edebiyat, İngilizlerin iktisat, Almanların felsefe ve Türklerin de ahlak noktasında zirvelere ulaşmış oldukları, tarihi açıdan hemen her toplum tarafından kabul görmüş bir gerçekliktir (Ziya Gökalp, 2019, s. 147). Kabul görmüş bu gerçeklikle birlikte, bir milletin kolektif bilincini oluşturan tüm yaşanmışlıklar altında gelenek, görenek, örf, âdet ve bu değerlerin toplamını ifade eden ve Türklerde töre olarak adlandırılan bir yaşam tarzına dayanmaktadır. Bu yaşam tarzında Türklerle bağdaştırılan karakter özelliği sadece cesaret ve kahramanlık noktasında kendisini göstermemektedir. Aksine birçok alanda Türkler, değerler açısından çok köklü bir geçmişe sahiptirler.

Ahlaki ilkelerin pratik olarak uygulanması bakımından Türkler, sahip oldukları yüksek zekâ seviyesi ile maddi ve manevi güzellikler, temizlik ve dürüstlük temelinden hareketle değerler etrafında yoğunlaşmış üstün bir teşkilat yapısı ile geçmişte olduğu günümüzde de terk etmek zorunda kaldıkları topraklarda sosyal hayatın devamlılığı açısından etkisini sürdürmektedir (Erdem, 2016, s. 204). Bu etkinin toplumsal hayatın düzenlenmesi noktasında etkisini göstermesi hem siyasi hem de ahlaki olarak sözlü şekilde icra edilen ve aynı zamanda uygulanmadığı durumlarda yaptırım gücüne de sahip olan töre kavramı etrafında şekillenmiştir.

Töre, etimolojik olarak sözlüklerde Türkçe ve Moğolca kökenli bir kelime olarak ifade edilen; yasa, gelenek, görenek, örf, adet, kanun ve düzen gibi geniş bir temele yayılmış birden çok kavramı karşılamak için kullanılan bir sözcüktür (Saltuklu, 2019, s. 61). Her ne kadar töre kelimesi genellikle Oğuzlar ile birlikte kullanılsa da Orhun Kitabeleri'nde de geçmektedir (Ziya Gökalp, 2014, s. 20). Genellikle töre kavramı yasa ve kanunla ilişkilendirilse de temelde dengeleyici bir unsur olarak toplum hayatının düzenlenmesinde rol oynamaktadır. Birinci anlamıyla kanun ve yasa ile beraber kullanılan töre, aynı zamanda ahlaki yaptırımları içeren bir düzenleyici, yazılı olmayan ve erdemlerin üst kimliği, ahlaki pratiklerin toplamıyla oluşmuş bir kavram olarak da değerlendirilmektedir.

Töre kavramının bu özelliklerinin yanı sıra dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de “türetmek” sözcüğü ile olan ilişkisidir. Kanun ve nizam koymakla bağlantılı olarak değerlendirilen töre, türemek ve üremek ile birlikte açıklanmaktadır (Tanyu, 1978, s. 100). Burada türemek ile olan ilişkisi ele alındığında bireysel ve toplumsal hayatın düzenlenmesi noktasında törenin, belirleyici bir kavram olduğunu düşündürmektedir. Bir topluluk içinde yaşayan insanların bütün davranış kalıplarını belirleyen erdemler, törenin çizmiş olduğu çerçeve etrafında şekillenmiştir.

Sözlü olarak aktarılan ve nesiller boyu adeta bir anayasa gibi kabul gören töre kavramının oluşmasında etkili olan eserlerin başında, destanlar birlikte Orhun Kitabeleri de çok önemli bir yere sahiptir. Kitabelerde töre on bir yerde geçmekte ve bunun altısı devlet/il ifadeleri ile birlikte kullanılırken, diğer beş yerde de il ile alakalı kullanılmıştır (Kafesoğlu, 1997, s. 246). Türklerin bilinen en eski alfabesi olan Göktürk alfabesi ile yazılmış olan kitabeler, temelde Türk kağanlarının milletine karşı öğüt ve nasihatlarıyla seslendiği, siyaset ve ahlak felsefesi hakkındaki görüşleri ile birlikte bir milletin tarihinin de aktarıldığı metinlerdir. Türklerde ağırlıklı olarak bulunan sözlü aktarımın yerine Türk milletinin sahip olduğu kimlik, siyaset, ahlak ve yönetim ahlakı anlayışı hakkında detaylı bilgilerin verildiği ilk yazılı metin olması bakımından Orhun Kitabeleri, Türkler'in temel yapı taşı olarak kabul edilen eserlerin başında gelmektedir. Kitabelerin bulunması ile birlikte Türk tarihinin birikimi olan kolektif hafızanın ortaya çıkmasında ve

bu birikimi oluşturan kültür, medeniyet, dil ve edebiyat alanlarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Cabacı, 2021, s. 1620).

Gelişmiş ve sistemli bir devlet felsefesinin pratikte uygulaması olan Orhun Kitabeleri, Türk mitolojisinin en güzel örneklerinden birisidir (Kumru, 2017, s. 26). Bu yönlerinin yanında ortaya konulan ahlak düşüncesi ve özellikle yönetici pozisyonunda bulunan kağanın taşıması gereken erdemler noktasında, kut anlayışı ile birlikte ahlaki pratikler ve özellikle de yönetim ahlakının açıklanması konunun daha iyi anlaşılabilmesi için gereklidir. Orhun kitabeleri ile alakalı bugüne kadar yapılan çalışmaların ekseriyetinin dil ve edebiyat içerikli metinlerden oluşması, düşünce tarihi açısından hem ahlak hem de siyaset alanında Türklerin sahip olduğu bu fikirlerin aydınlatılması bakımından bu gerekliliği oluşturmaktadır. Türk düşüncesinin temel eserlerinin başında gelen bu kitabelerde kağanın erdemlerinin daha sonraki tarihi dönemlerde şekillenen ve Türk düşüncesine özellikle yönetim ahlakı alanında yapmış olduğu katkılar ve sunmuş olduğu rehberlik açısından ne gibi katkılar sunduğu çalışmanın temel amacıdır.

1. Yönetim Ahlakında Erdemler ve Kut Anlayışı Bağlamında Ahlaki Pratikler

Ahlak felsefesi alanında davranışların sonucunu belirleyen erdemler, bireysel uygulamalarda olduğu gibi yöneticiler açısından da benzer sonuçları doğuran ancak sorumluluk olarak çok daha ağır bir vazife gerektiren daha özel bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden erdemler, yönetilenler ve yönetenler için evrensel olarak aynı değerler gibi kabul edilse de uygulanması noktasında farklı şekilde ele alınmalıdır.

Toplumların sahip olduğu kültürel birikim noktasında farklılıkların olduğu bu alanda hemen her toplum kendi dinamikleri içinde değerlendirilmelidir. Örneğin Türkler için bu değerler kutsal bir güç olduğuna inanılan kut anlayışına dayanmaktadır. Siyasi ve ahlaki bir perspektif örneği olan kut anlayışına göre toplumsal düzen ve kolektif bilinç şekillenmekte ve erdemler bu anlayışına göre uygulanmaktadır. Bu erdemlerle birlikte ortaya konulan yönetim anlayışı aynı zamanda siyaset felsefesinin de temelini oluşturmakta ve ahlaki pratiklerle birlikte toplum düzeni ve devlet anlayışını da doğrudan etkilemektedir.

1.1. Yönetim Ahlakı ve Erdemler İlişkisi

Ahlak, felsefenin en temel alanlardan biri olmakla birlikte günümüze kadar birçok tanımı yapılmış olan aksiyolojinin alt başlığında incelenen bir disiplindir. Yönetim ahlakı kavramına yakın bir tanımıyla ise ahlak; en ilkel toplumlar da dahil olmak üzere hemen her toplumda var olan, toplumsal düzenin sağlanması ve bu düzenin sürdürülmesi görevini üstlenen kural ya da kurallar bütünüdür (Elmalı, 2007, s. 9). Burada ahlakın toplumsal düzenin sağlanması görevini üstlenen bir disiplin olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü toplumsal düzenin sağlanması noktasında yönetici ve lider pozisyonundaki bireyler de ahlak noktasında önemli görevler üstlenmektedir. Yöneticilerin üstlenmiş olduğu bu görevler yönetim ahlakının çerçevesini oluşturmaktadır.

Bireysel ya da toplumsal manada bir ahlak tasavvurunun oluşabilmesi erdemlere bağlıdır. Yani bir yönetici ya da lider, sahip olduğu erdemlere göre iyi ve ahlaklı bir yönetici olabilir. Ya da bunun tam tersi kötü ve zalim olarak anılan bir idarecidir. İyi ve kötü devlet adamları, ideal devlet modeli ya da insanı mutsuzluğa götüren kötü yönetim biçimleri düşünce tarihinin her zaman tartışılan konularından biri olmuştur. Bu konuda temel fikir sahiplerinin başında Antik Yunan düşüncesinin en büyük isimlerinden biri olan Platon gelmektedir.

Platon'a göre dünya tarihinde dört tane bozuk, insanları mutsuzluğa sürükleyecek devlet modeli bulunmaktadır.

Bunlar militarizm, aristokrasi, demokrasi ve zorbalığa dayalı tiranlıktır. Yine bunlara ilaveten babadan oğula geçen monarşiler, satın alınan beylikler de kötü yönetimlerden sayılmaktadır (Platon, 2019, s. 268). Platon'un bahsetmiş olduğu bu yönetim biçimlerinin kötü sayılmasının sebebi bu devlet modellerindeki yöneticilerin bozuk ve ahlaksız zihniyette olmalarıdır. Örneğin Platon'un hocası Sokrates, demokrasi ile yönetilen Atina'da haksız bir şekilde idam edilmiştir. Demokrasi iyi bir yönetim biçimi sayılmasına rağmen, söz oyunlarında çok etkili olan Sofistler, Sokrates'i idam ettirmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus hangi yönetim biçimi olursa olsun, yöneticinin gerekli erdemleri taşıması durumunda sonunun insanlara mutsuzluk getirecek olduğu gerçeğidir.

Yönetim ahlakı sadece Platon tarafından değil yine Antik Yunan düşüncesinin en büyük filozoflarından biri olan Aristoteles'in de üzerinde önemle durduğu bir konudur. Aristoteles'e göre her şeyden önce en iyi yönetim biçimi, zorunlu olarak en iyi adamlar tarafından gerçekleştirilen yönetimdir (Aristoteles, 2018, s. 129). Yine en iyi devlet modelinde iyi bir insanı meydana getiren aynı eğitim ve aynı ahlaki değerler, bir bireyi yurttaş ve kralın vazifelerini de yapabilecek erdemliliğe getirecektir (Aristoteles, 2018, s. 129). Aristoteles'e göre krallık, aristokrasi ve cumhuriyet doğru kabul edilen yönetim biçimleridir. Krallıktan tiranlık, aristokrasiden oligarşi ve cumhuriyet yönetimden demokrasi olmak üzere de üç sapmanın yaşandığı, bozuk yönetim şekli mevcuttur (Aristoteles, 2018, s. 135). Bu yönetim şekillerindeki bozulmalar ancak yönetim kadrosundaki insanların taşıması gereken erdemlerden uzaklaşması ile ahlaki anlamda bir yozlaşma ile mümkün olabilir. Böylelikle yönetim biçiminden daha önemli olan erdemlere sahip yöneticilerin varlığıdır. İdealist bir çizgi takip eden Platon ve daha realist bir yol takip eden Aristoteles iyi bir yönetimin, ahlaki pratikleri uygulayan ve gerekli erdemleri taşıyan yöneticiler sayesinde olacağını vurgulamaktadır.

Aristoteles aynı zamanda siyaset felsefesini, etik alanının içinde değerlendirmektedir. Yasaların insanları daha iyi yaptığını belirten Aristoteles'e göre insanları daha iyi hale getirmek için iyi bir yasa yapıcıya ihtiyaç vardır. Sıradan insanların yerine getirebileceği bir görev olmamakla birlikte bir yasanın yapılabilmesi, bilgili, tecrübeli ve iyinin ya da kötünün ne olduğunu bilen bireylerin üstlenebileceği bir vazifedir (Aristoteles, 2018, ss. 232-234). Bu vazifenin yerine getirebilmesinin yolu kişinin erdemli olmasından geçmektedir. O zaman hayatın hemen her alanında kullanılan erdem sözcüğünün açıklanması, sınırlarının çizilmesi ve yönetim ahlakı ile ilişkisinin açıklanması gereklidir.

Erdem, mutlulukla ilişkili bir kavramdır. Mutluluk ise erdemlerden biri olarak sayılmakta ve aynı zamanda en üst erdeme uygun olan erdemlerde bulunabilmenin sonucunda elde edilebilmektedir (Aristoteles, 2022, s. 31). İnsanların nasıl yaşaması gerektiği sorusunun cevabını arayan Aristoteles, bu soru üzerinden mutluluk arayışını açıklamaya çalışmıştır. Bu noktada ona göre iyi bir insan, karakteristik faaliyet açısından mükemmel olandır. Mükemmellik ise erdemli olmayı gerektirmektedir. Erdemleri ahlaki ve entelektüel olarak ikiye bölen Aristoteles'e göre erdemler her zaman iki uç arasında düşerek altın orta öğretisinin temelini oluşturmaktadır. Ancak erdemli eylemin gerçekleştirilebilmesi için kişinin her zaman pratik bilgelik sahibi olması gerekmektedir (Warburton, 2017, ss. 40-49).

Yönetim ahlakı noktasında, liderin ya da yönetenin taşıması gereken erdemler, pratik olarak sahip olduğu bilgiye bağlıdır. Olaylar esnasında durumun gerekliliklerine göre karar verme ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlama yani devlet düzeninde mutluluk ve huzurun korunması, erdemlerin yönetici tarafından uygulanabilmesi temeline dayanmaktadır. Bilgelikle pratikte uygulanan erdemler, bir yöneticide bulunduğu toplumu huzur ve mutluluğa

ulaştırırken, yokluğunda ise kaos ve huzursuzluk ortamına neden olmaktadır.

1.2. Kut Anlayışı Bağlamında Ahlaki Pratikler

Eski Türklerin yaşamış oldukları coğrafya göz önüne alındığında sahip oldukları bozkır kültürü, günümüzde bilinen göçebe hareketlerle karıştırılmamalıdır. Bozkır kültüründe kollektif bir bilincin yansıması olarak sistemli bir iktisat teorisi, Gök Tengri inancı, adaletin esas alındığı yapı ve erdemlere bağlı bir aile düzeni bulunmaktadır (Kafesoğlu, 1985, s. 44). Bu aile yapısının yanında Oğuz Beyleri, idaresinde bulunan bölgeyi devlet düzeni açısından kağan adına kontrol etmektedir (Sümer, 1972, s. 394). Bu idare ve kontrol temelde töre ve kut kavramlarına dayanmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre kut; devlet idaresinde kullanılmak üzere sahip olunan güç, mutluluk, ilahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda eski Türkçede 'kutadmak' yani devlet yönetmek filinin kökünden türemiş olan bu sözcük, Türk milletin sahip olduğu en eski kültür terimlerinden birisidir (Arslan, 2014, s. 102).

Kut anlayışının temelini göre yönetme yetkisi sadece kağana ait olan bir yetki değildir. Aynı zamanda Gök Tengri tarafından kağanın mensup olduğu bütün aile fertlerine verilmektedir. Gök Tengri tarafından üstün meziyetlerle donatılan kağan yönetimini Tanrı adına gerçekleştirmektedir. Toplum ve fertlerin hayatını idame ettirmesi, kağana karşı bağlılıklarına sadık kalarak, belirli bir uyum içinde yaşamalarına bağlıdır. Bunun karşılığında ise kağan, emri altındaki toplumun rahat ve bolluk içinde yaşamasından memnuniyet duymaktadır. Bu düzen eski Türklerde sosyal refah düzeninin hâkim olduğu bir toplum modelini yansıtmaktadır (Davletov, 2008, s. 92).

Bu toplum modelinin sağlıklı bir şekilde devamlılığı için yöneten ve yönetilen bireyler açısından pratik olarak uygulanması gereken ahlaki değerlerin varlığı zaruridir. Gök Tengri tarafından üstün olarak donatılan kağanda diğer bireylerden farklı olarak üstünlüğün bahsedildiği değerler, sahip olduğu erdemlerdir. Kağan, Türk töresine ve kut anlayışına göre her şeyden önce halkına davranışlarıyla örnek olmalı, temsil ettiği gücün bu dünyadaki yansıması olduğu gerçeğini uygulamalarla kabul ettirmelidir. Aynı şekilde toplumda yaşayan bireyler de kendi üzerine düşeni yapmalı, erdemli bir hayat sürmeye çalışmalı, ahlaki pratiklerle birlikte meziyet sahibi olmalıdır. Aksi şekilde davrandığı zaman bunun karşılıksız kalmayacağını, belli bir yaptırımla cezalandırılacağını bilincinde olmalı ve her zaman bu bilinçle hareket etmelidir.

Bu düşünce dünyasının etrafında eski Türkler, dürüst, fedakar, iyiliksever, kanaatkar olup doğayla uyum içinde yaşayan, merhametli, oba içerisindeki yaşamında mütevazı, zina gibi suçların cezasının çok ağır olduğunu benimsemiş son derece namuslu, anne, baba, eş, kardeş ve çocuklarına karşı sevgi dolu, kişisel temizliğine dikkat eden ve suyu çok önemseyip doğayı koruyan, toplumsal açıdan da son derece adaletli, hoşgörülü, kadınlara son derece kıymet verip onları toplumsal hayatın içine katan üstün meziyetli bireylerdir (Çalık, 2023, ss. 12-13).

Bu meziyetler ve erdemler etrafında şekillenen ahlaki pratikler, yönetim ahlakının da temelini oluşturmaktadır. Bu yönetim ahlakının ortaya konulduğu en temel eserlerin başında da Orhun Kitabeleri gelmektedir. Türk milletinin temel eserlerinden olan kitabelerde bir milletin ayakta kalabilmek için verdiği mücadelenin anlatımında aynı zamanda toplumsal değerlerin ortaya konulması ve hepsinden önce toplumuna yön veren kağanın sahi olduğu ahlak ve siyaset anlayışı vurgulanmaktadır. Orhun Kitabeleri'nde erdemler aracılığıyla şekillenen bir yönetim anlayışı göze çarpmaktadır.

2. Orhun Kitabeleri'nde Yönetim ve Kağanın Erdemleri

Türk tarihi açısından yazılı kültürün en önemli eserleri arasında yer alan Orhun Kitabeleri'nde aktarılan sadece devlet teşkilatının siyasi yapısı ve askeri alandaki başarıları değildir. Kitabelerde aynı zamanda kağan ve toplum arasındaki ahlaki ilişki ve bu ilişkinin sonucunda ortaya çıkan yaptırımlar da yer almaktadır. Buna göre Türk milletinin kolektif birikiminin hafızası niteliğindeki bu metinler, aynı zamanda toplumun sosyokültürel yapısı, deneyim ve birikimleri, toplumsal düzeni oluşturan siyaset ve ahlak anlayışına dair anlatımlar içermektedir (Demir, 2017, s. 432). Burada dikkat çeken hususların başında, Türklüğün çok sık kullanılması ve bu çerçevede ortaya konulan Türk milletine özgün bir ahlaki yapının varlığıdır. Kağanların yönetimde kaldıkları sürenin büyük bir kısmını boyları bir araya getirmek için harcadığı göz önüne alındığında, yönetici zümrenin Türklük bilincinin üst seviyelerde olduğu görülmektedir (Mert & Bozkırlı, 2015, s. 14).

Sahip olunan bu Türklük bilincinin etrafında şekillenen erdemler genel hatlarıyla adalet ve eşitlik, dürüstlük, sevgi ve saygı, vatanseverlik ve bağımsızlık, yardımseverlik ve dayanışma gibi değerlerin etrafında şekillenmektedir (Yıldız & Çolak, 2022, s. 149). Bunlara ek olarak merhamet, sadakat ve çok önemli olan bilgelik erdemleri de ahlaki yapıda önemli bir yer tutmaktadır. Evrensel olarak kabul edilen bu erdemlerin kitabelerdeki temel farkı hem Türk töresine göre şekillenmesi hem de kağan tarafından uygulandığı zaman yöneten ile yönetilen arasında bazı farkların ortaya çıkmasıdır.

Kağanın taşınması gereken erdemlerin başında bilgelik gelmektedir. Bilge Kağan söze başlarken Tanrı gibi gökte olduğunu ve bu zamanda tahta oturduğunu söylemekte ve sözünün işitilmesini nasihat etmektedir (Ergin, 2011, s. 3). Kut anlayışına dayanarak Tanrıdan gücünü alan kağan burada sözünün doğru olduğunu ve bilgeliğe dayalı olduğunu kastetmektedir. Bilge Kağan tarafından İyi bilgili insanın, iyi cesur insanı yormayacağını, bir insanın yanılması durumunda ise hiç kimse tarafından barındırılmayacağını vurgulamıştır (Ergin, 2011, s. 5). Kağanın adının Bilge olması, töre ve kut anlayışına göre şekillenen Türk toplumunda bilgeliğe verilen önemi göstermektedir. Taşındığı üstün vasıflarla Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan kağan bilgeliğin erdemli bir yönetimin temeli olduğu gerçeğini isminde taşımaktadır.

Orhun Kitabeleri'nde bilgelik çok önemli bir yönetim erdemi sayılmakla birlikte bilgisizliğin de Türk toplumunun başına ne türlü felaketler getirdiği açıkça belirtilmiştir. Bilge Kağan yönetim görevini aldığı zaman varlıklı ve zengin bir toplumun olmadığını, perişan ve düşkün bir milletin olduğunu söylemektedir. Bu yüzden gece uyumadan, gündüz oturmadan Türk milleti için mücadele etmiştir (Ergin, 2011, s. 19). Milletin dağınık ve perişan durumunda olmasının sebebi, Bilge Kağan'dan önce görev yapmış olan yöneticilerdir. Bu yüzden devlet ve millet aciz durumlara düşmüştür. Bilge vasfını kullanarak idare eden bir yönetici her zaman doğruyu ve yanlışı, iyi ve kötüyü ayırt edebileceğinden dolayı devleti ve milleti için en doğru olanı yerine getirecektir.

Kitabelerde göze çarpan başka bir husus, bilgelik ile töre arasında sıkı bir ilişki bulunmasıdır. Türk milletinin kurumsal hafızasını oluşturan töreye bağlılık ancak bilgelikle mümkün olmaktadır. Bir kağanı toplumun gözünde yönetici vasfına çıkararak, meşruiyetini kazandıran töreyi bilerek toplumu töreye göre yönetebilmesidir. Bilge Kağan'a göre önceden kazanılmış, düzene sokulmuş devlet vardır ama bu düzen zamanla bozulmuştur. Olağanüstü bir durum

yaşanmadıkça Türk milletinin töresini kim bozabilir? (Ergin, 2011, s. 17). Burada vurgulanmak istenen geçmiş, yöneticilerin hataları sonucunda bozulmuş olan devlet düzenidir. Halbuki Bilge Kağan'a göre bilgelikle yönetmiş olduğu bu devlet, töreye bağlı kaldığı sürece asla çökmeyecektir. Bilge Kağan'a göre bütün erdemleri içinde barındıran töre ancak bilgelik sayesinde uygulanabilecek bir değerler bütünüdür. Yönetici olarak kağanın kendisinde bulundurması gereken ilk erdem meziyetlerle kötü huyları birbirinden ayırabileceği, halkına en uygun olanı seçebileceği bilgeliktir.

Bilgelikten sonra bir kağanın taşıması gereken erdem, adalettir. Adil bir yönetici sadece eski Türklerde değil bütün toplumlarda üstün bir vasıf olarak kabul edilen değerli bir meziyettir. Töre etrafında şekillenen Türk ahlakı açısından da adalet, yönetim ahlakı bakımından temel erdemlerden biri olarak görülmüştür.

Adalet kitabelerde doğrudan bir hukuk sistemi şeklinde yansıtılmamıştır. Adaletin metin içerisindeki yansıması kağanın eşitlik ilkesi kapsamında halkı için töreye bağlı olarak gerçekleştirdiği bir erdem üzerinden şekillenmektedir. Orhun kitabelerinde yer alan adalet kavramı sadece topluma karşı davranışlarda tutarlı bir tavır sergilemekten ibaret değildir. Aynı zamanda pratik olarak sürdürülen toplum yaşantısında toplumun standartları açısından eşitliğin sağlanması üzerine de kurulmuştur. Bilge Kağan aç milleti doyurup, fakir milleti zengin kıldığını söylerken (Ergin, 2011, s. 7) toplum arasında adaletli bir şekilde yaşam şartlarını yükselttiğini vurgulamaktadır. Toplumsal düzende barış ve refah ortamının sağlanması açısından bu sosyal adalet anlayışı oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Kağanın yönetim anlayışının temelini oluşturan töre açısından düşünüldüğünde ise adalet ile bilgelik arasında birbirini tamamlayıcı sağlam bir bağ bulunmaktadır. Tanrıdan aldığı kut yetkisi ile toplumu yöneten kağanın temel vazifesi toplumdaki düzeni ve devamlılığı sağlamak olduğu için töreye bağlılık adil yönetimin kendisidir. Kağan nasıl adil olacağını bilip ona göre bir yönetim sergilediği sürece toplum her zaman istenilen düzeyde devamlılığını sürdürebilecektir. Bilge Kağan, töreye bağlı kaldığı müddetçe Türk töresini hiç kimsenin bozamayacağından bahsetmiştir.

Bilgelik ve adaletten sonra kağanın taşıması gereken üçüncü erdem dürüstlüktür. İslamiyet öncesi Türk kültüründe sıklıkla işlenen bir değer olan dürüstlük, Orhun Kitabeleri'nde de olayların olduğu gibi anlatılması noktasında kendini göstermektedir (Yıldız & Çolak, 2022, s. 153). Bilge Kağan halkı için yaptıklarını anlatırken sözünde yalan olmadığını vurgulamak için doğru olup olmadığını sormaktadır (Ergin, 2011, s. 7). Kut hakimiyetini Tanrıdan almış bir kağanın bile sözünde yalan olmadığını vurgulaması, dürüstlüğün ne kadar önemli bir değer olduğunu göstermektedir. Yaptığı işten emin olan kağan bu dürüstlüğü sergileyerek Türk halkının bağımsızlığı ve yükselişi için gerekli olan değerlerden birini de dürüstlük olarak açıklamıştır.

Türkler taşımış oldukları bu meziyetlerin yanında her zaman savaşçı kimliğinin ön planda olması ile tanınmıştır. Toplum olarak cesaret ve kahramanlık gösteren fertler normal karşılanırken, bu konularda zayıflık gösterenler her zaman ayıplanmış ve toplum dışına itilmişlerdir. Orhun Kitabeleri'nde de cesaret ve kahramanlık önemli bir yer tutmaktadır. Ancak burada temel fark bu erdemlerin bireysel olarak anlatılması yerine yazıtların tamamına yayılmış durumda olmasıdır. Toplumda yaşayan fertlerden beklenen bu cesaret, aynı zaman kağan tarafından da daha üstün bir şekilde gösterilmelidir. Kut gücünü Tanrıdan alarak toplumu yöneten kağanın en cesur birey olarak topluma liderlik etmesi beklenmektedir.

Bilge Kağan, sözlerine belli bir düzen getirdiğini söyleyerek başlamaktadır. Sevk ettiği ordularla denize ulaşacağını, bunun dışında ordular gönderdiği ve Tibet'e ulaşmak üzere olduğunu ifade etmektedir (Ergin, 2011, s. 3). Bunu yapan kağan aynı zamanda cesur olduğu, yirmi savaş yapıp kırk yedi kere orduyu sefere gönderdiği (Ergin, 2011, ss. 6-13) sürekli vurgulanan cesaret ve kahramanlık erdemleridir. Aynı zamanda Kültigin'in yaya olarak düşmana hücum edecek kadar cesur olduğundan bahsedilmekte ve savaşlarda sayısız gösterdiği kahramanlıklar anlatılmaktadır (Ergin, 2011, s. 21). Yazıtlarda temel fikir, bağımsızlığını kaybetmiş ve dağınık durumda bulunan Türk milletinin göstermiş olduğu cesaret ve kahramanlık sayesinde bağımsız ve güçlü bir konuma gelmesidir.

Sevgi ve saygı, merhamet ve cömertlik gibi daha da çoğaltılabilecek erdemlerin ışığında yönetimini icra eden kağanlar için bu ahlaki değerlerin uygulanması ve korunması, yönetim anlayışı bakımından kağanın taşıması gereken ahlaki sorumluluklardır. Kut anlayışına göre liderlik vazifesini yerin getiren kağan Gök Tengri tarafından bu gücü aldığı için davranışlarında da örnek insan modelini oluşturmalı ve halkına bu konuda rehberlik etmelidir. Bu sorumlulukları halkına yansıtarak toplum düzenin sağlayan kağan davranış noktasında da pratik olarak erdemlerle yönetim arasındaki bağı oluşturmaktadır.

Sonuç

Orhun Kitabeleri, genel olarak bakıldığında metinlerde bağımsızlığın önemi ve bağımsızlık için neler yapılması gerektiği, her zaman dikkatli olunması şeklinde öğütlerin vurgulandığı bir vasiyetname özelliği taşımaktadır (Orhan vd., 2012, s. 914). Bu vasiyetname niteliğindeki kitabelerde verilen mesajlar, millet olma bilincini oluşturan ve devletle insan arasındaki ilişkiyi açıklayarak bir milletin kültürel genetiğinin, güçlü bir deneyim ve birikimin söylenmesidir (Girgin, 2021, s. 309). Bu deneyim ve birikim kendisini ahlak ve siyaset alanında göstermektedir. Bu birikimin aktarılması görevini ise yönetici sıfatıyla kağan üstlenmektedir. Orhun Kitabeleri'ndeki temel dinamiklere göre kağan yalnızca cesareti ile savaşan bir lider değil bunun yanında aklını kullanabilen, bilgi sahibi, adaletle halkına huzur ve refah ortamı sağlayan, halkını kendinden daha ön planda tutan bir lider pozisyonunda olmalıdır. Bu erdemlerin kağanda bulunmaması toplum düzenin açısından son derece sıkıntılı sonuçlar doğuracaktır. Örneğin yönetimde ahlak ve inancın eksikliği, düzenin bozulması ve kaos ortamının oluşması, çatışma, yozlaşma ve yolsuzluk, rüşvet, liyakatsizlik, adaletin kaybolması, görevin kötüye kullanılması gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (Mücevher, 2021, s. 86).

Bu erdemler, eski Türklerde lider pozisyonunda bulunan kağanın siyaset anlayışı ve devlet idaresindeki felsefesini oluşturan değerler olarak göze çarpmaktadır. Bilgelik, adalet, cesaret ve kahramanlık, dürüstlük vb. bütün erdemler töreye uygun bir şekilde pratik olarak uygulandığı zaman gerçek amacına ulaşabilmektedir. Kut anlayışının doğal bir sonucu olarak yüce bir kişiliği temsil eden kağan için erdemler, Tanrının verdiği yönetme gücünün uygulamadaki yansımalarıdır. Bu erdemler aynı zamanda huzur ve barış ortamının esas alındığı bir toplum düzeninde ideal bir lider tipinin nasıl olacağını göstermektedir. Düşünce tarihi açısından değerlendirildiğinde Antik Yunan düşüncesinden çok daha önceki zamanlarda da örneğin Çin düşüncesinde de devlet anlayışı ile yöneticinin taşıdığı erdemler arasında sürekli bağ kurulmuştur. Hemen her medeniyet tarafından evrensel olarak ahlaki kabul edilen değerler aynı zamanda bir liderde bulunması gereken vasıflar olarak kabul edilmiştir.

Kağanın yönetimini meşrulaştıran kut anlayışı ve töre temelinde, sahip olduğu erdemlerle yönetimini icra eden kağanın temsil ettiği bu değerler sağlam temele oturtulmuş güçlü ve devamlılık noktasında istikrarlı bir devlet sistemi

ve toplum yaşantısını oluşturmaktadır. Kağanın temsil ettiği bu erdemler daha sonradan Türk düşüncesine yön verecek olan Kutadgu Bilig, Dede Korkut Hikayeleri gibi metinlerde de aynı şekilde yapısını korumuştur. Bu yüzden devleti yönetecek kişilerin taşınması gereken erdemler, eski Türk düşüncesinde hem siyasi hem de ahlaki boyutları bulunan sözlü kanun ve yaptırım gücünü temsil etmektedir.

Eski Türk düşüncesinde kağanın yönetim ahlakını oluşturan bu erdemler günümüzdeki liderlik anlayışlarına da yol gösterici bir rehberlik niteliği taşımaktadır. Bilge Kağan'ın her fırsatta halkı için yaptıklarını dile getiren mesajları günümüz dünyasında da toplumdaki uzak olmayan, halk merkezli bir liderlik anlayışının temel alınması gerektiğini öğütlemektedir. Halk merkezli bir anlayışta toplum desteğini alabilmenin yolu yine adalet ve eşitlik erdemlerini uygulamaktan geçmektedir. Tarih boyunca bu iki değer hiçbir zaman önemini kaybetmemiş ve işlevselliğini korumuştur.

Bilge Kağan'dan günümüze aktarılan bir başka değer ise bilginin temele alındığı ve liderin alanında uzman insanlara danışarak gerçekleştirdiği bir yönetim şeklidir. Günümüz yöneticileri tıpkı eski Türklerde olduğu gibi çok farklı alanlarda uzmanlığı bulunan insanlarla istişare ederek eleştiriye açık olmalı ve yönetim ile alakalı kararlarını akılcı bir zemine oturtmalıdır.

Orhun Kitabeleri'nde öne çıkan temel anlayış, kağanın bireysel anlamda kazancı değil aksine toplumun huzur ve refah seviyesinde ulaşmış olduğu noktadır. Ortaya konulan erdemlerle birlikte sadece Türkler için değil genel itibarıyla evrensel olarak barış ve refah ortamını korunabilmesi için gerekli olan bu ahlaki değerler sürdürülebilir, adaletli yönetim modellerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Hangi yönetim şekli olursa olsun erdemsiz bir liderin yönetiminin kötü sonuçlar doğuracağı tarih boyunca değişmemiş bir gerçeklik olarak günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Erdemli yöneticinin taşımış olduğu değerlerle birlikte aynı zamanda belli riskleri barındırdığı gerçeği de unutulmamalıdır. Örneğin eski Türkler açısından meşruyetin kaynağını oluşturan kut anlayışının günümüz liderlik anlayışı açısından belli sınırlılıkları bulunmaktadır. Meşru kaynağı ilahi bir güce dayandıran bu anlayışta günümüz açısından toplumun siyasi olarak yönetime katılım yetkisi kısıtlanabilir. Aynı zamanda yönetme gücünü ilahi bir varlıktan alarak otoritesini metafizik bir kaynağa dayandıran bir lider, günümüz modernizminde demokratik temelli yönetim biçimlerine ters düşebilir. Günümüz devlet düzenlerinde toplumu oluşturan kitlenin daha seküler ve birçok ulustan meydana gelmesi bakımından da tarihsel bağlamdaki bu meşruyet kaynağı olan kut kavramının bazı zorlukları bulunmaktadır.

Kut anlayışının bu sınırlılıkları ile birlikte karizmatik liderlik anlayışının merkezi otoriter güç olmasına dayalı bir yönetimin anlayışının, günümüz devlet teorilerinde karşılık bulması oldukça güçtür. Özellikle Fransız İhtilali ile başlayan süreçte ulus devlet kavramını güçlenmesi, Jean Jacques Rousseau'nun egemenlik anlayışı, John Locke ile olgunlaşan ve Montesquieu ile son şeklini alan kuvvetler ayrılığı gibi yönetim alanındaki çığır açan yeni görüşlerin kabul görmesiyle birlikte, kut anlayışına bağlı bir karizmatik yönetim şekli adeta imkânsız hale gelmiştir.

Merkezi otoritenin karizmatik bir liderin elinde tek güç olarak bulunduğu yönetim anlayışının imkânsızlığının yanı sıra bir yöneticide bulunması gereken erdemler noktasında hemen herkes hem fikirdir. Yönetim şekline bakılmaksızın liderin sahip olduğu evrensel ahlak ilkeleri ve erdemli davranışları bütün toplumlar tarafından takdir gören bir

davranış olarak karşılık bulmakta ve yönetilenler ile yönetenler arasındaki toplumsal bağı kuvvetlendirerek otoriteyi güçlendirmektedir.

Kaynaklar

- Aristoteles. (2018). *Politika* (M. Tunçay, Çev.; 20. bs). Remzi Kitabevi.
- Aristoteles. (2022). *Nikomakhos'a Etik* (F. Akderin, Çev.; 5. bs). Say Yayıncılık.
- Arslan, M. (2014). Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 1(1), 100-111.
- Çalık, E. S. (2023). *Türk Ahlak Felsefesi İncelemeleri (Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Dîvanu Lugâti't Türk)*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Davletov, T. (2008). Eski Türklerde Toplumsal Siyaset Anlayışı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 8, 81-102.
- Demir, S. T. (2017). Türk Toplumunun Kültürel Belleği Bağlamında Orhun Abidelerini Yeniden Düşünmek: Taşın Bedeni ve Belleği. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 422-440.
- Elmalı, O. (2007). *George Edward Moore'da Etik*. Arı Sanat Yayınevi.
- Erdem, H. (2016). Türk Ahlakı. *Yeni Türkiye Dergisi*, 91, 203-221.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri* (45. bs). Boğaziçi Yayınları.
- Girgin, Y. (2021). Orhun Yazıtları'nda geçen atasözleri ve deyimlerin verdiği mesajların dil ve kültür birlikteliği açısından değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 308-322. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1036536>
- Kafesoğlu, İ. (1985). *Türk-İslâm Sentezi*. Aydınlar Ocağı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Millî Kültürü* (16. bs). Ötüken Neşriyat.
- Mert, O., & Bozkırlı, K. (2015). Orhun Yazıtları'nda Boyları Bir Araya Getirme Çabaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 1-15.
- Mücevher, M. H. (2021). Yönetimde Ahlak ve Maneviyata Yönelik Bir Öneri. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 82-100. <https://doi.org/10.47097/piar.911558>
- Orhan, S., Gedik, M., & Bulut, M. (2012). Orhun Abideleri İle Gençliğe Hitabe'nin Sundukları Mesajlar Açısından Mukayesesi Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 8(5), 907-915. https://doi.org/10.9761/jasss_425
- Platon. (2019). *Devlet* (S. Eyuboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.; 38. bs). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saltuklu, Z. (2019). Türklerde Töre. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 61-66.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar* (2. bs). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Tanyu, H. (1978). Türk Töresi Üzerine Yeni Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 23, 97-120.
- Warburton, N. (2017). *Klasiklerle Felsefe* (A. Fethi, Çev.; 3. bs). Alfa Yayınları.
- Yıldız, A., & Çolak, K. (2022). Orhun Kitabeleri'nde Yer Alan Değerlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Değerleri Açısından İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20(1), 143-165. <https://doi.org/10.37217/tebd.1024085>
- Ziya Gökalp. (2014). *Türk Töresi*. Ötüken Neşriyat.
- Ziya Gökalp. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yazar Katkıları: *Tek Yazar Fikir - Tasarım Denetleme- ; Kaynaklar- ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi ; Analiz ve/veya Yorum -; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan ; Eleştirel İnceleme*

Hakem Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

Finansal Destek: *Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: *Sole Author Concept -; Design- ; Supervision -Resources ; Data Collection and/or Processing ; Analysis and/or Interpretation ; Literature Search- ; Writing Manuscript- ; Critical Review*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *The authors have no conflicts of interest to declare.*

Financial Disclosure: *The authors declared that this study has received no financial support.*

Ethical Committee Approval: -